

SFENKS MOTİFİ VE EDİRNE VE EDİNCİK ALTLIKLARINDA ALMIŞ OLDUĞU ŞEKİL

MÜKERREM (USMAN) ANABOLU

Sfenks adlı karışık yaratık kavramının ortaya çıkmış olduğu ülke, Mısır'dır. M.Ö. II. bin yıllarında, bu kavram Ön Asya ülkeleri tarafından benimsenir. Sfenks motifi, Girit ve Küçük Asya yoluyla Yunan sanatına da girer. Roma sanatındaki sfenks motifi, Yunan sanatındaki sfenks motifinin bir devamıdır.

Mısır sfenksi, erkek olup kanatsızdır. Ön Asya ve Yunan sanatlarında, bunun dişi (kadın) olanı ortaya çıkmıştır. Yunan ve Roma sanatları, dişi (kadın) sfenksde karar kılmışlardır. Bunlardaki baş, kadın başıdır. 2 tanesi insan, geri kalanları arslan memesi şeklinde iki türlü meme saptanır. Gövde arslan gövdesi, kanatlar kuş kanatları, kuyruksa arslan kuyruğu şeklindedir.

Naksosluların adak eşyası olarak Delphoi (Delphi) ya göndermiş oldukları 2,50 m. yüksekliğindeki Sfenks Heykeli¹, ünlüdür.

Alacahöyük Sfenksleri², şehir kapısının bekçisidirler. Yerkapı Sfenksi³, koruyucu bir figürdür. Klazomenai lâhitlerinde de, sfenks figürleri görülür⁴. Yunan ve Roma sfenksleri, mezarları beklerler. Zira sfenksin apotropaik gücü olduğuna inanılır⁵.

Manisa Müzesi'ndeki 21 Env. No.lu Örnek⁶, Hitit örnekleri gibi mimarlıkla ilişkilidir. Başsız olan sfenks, arka ayaklarının üzerinde oturur. Kuyruğu, havaya kalkıktır. Boynundaki gerdanlık, onun dişi (kadın) olduğunun belirtisidir. İstanbul Müzesi'ndeki Lykia Lâhiti'nin sfenksleri⁷ ile British

¹ M. Andronikos, *Delphi* (Athens, 1985), Lev. 24.

² H. Th. Bossert, *Alt Anatolien* (Berlin, 1942), res. 497-499; H. Frankfort, *The Art and Architecture of Ancient Orient* (Suffolk, London, 1954), lev. 128 a.

³ H. Frankfort, *Adı Verilmiş Olan Eser*, res. 49, lev. 129.

⁴ H. Metzger, *Anatolie*, c. II (Genève, Paris, Munich, 1969), lev. 63.

⁵ D.F. Dorman, B. O. Harper, H. Pittmann, *The Metropolitan Museum of Art, Egypt and the Ancient Near East* (New-York, 1987), s. 119.

⁶ V. Armağan, *Manisa Arkeoloji Müzesi Kılavuzu* (İstanbul, 1946), s. 22-23, no. 21.

⁷ A. Pasinli, *Les Musees Archéologiques d'Istanbul* (İstanbul, 1989), res. 28.

Museum'daki Payava Lâhiti'nin sfenksleri⁸ de, dişi (kadın) dırlar. Kanatları yarı açık olan bu yaratıkların en yukarıda bulunan memeleri, genç kız memeleri gibi diktirler.

Klâsik Dönem'e ait olan bu eserlerde sfenks, en güzel şeklini bulmuştur.

Aphrodisias surlarının yapımında 2. kez kullanılmış olan mermer blokdaki Sfenks⁹ in kanatlarında, kendi ekseninin etrafında dönme gibi acayip bir hareketlilik izlenir. Diğer bir Karia şehri olan Kaunos'daki geç dönem surları arasından çıkmış olan Sfenks Heykeli¹⁰ nin kanatlarındaki tüyler, ince ince işlenmişlerdir. 0,76 m. yükseklik, 0,52 m. genişlik ve 0,25 m. derinlikte olan bu parça, Amasra kökenli Sfenks Şeklindeki Ayak (Env. No. su 982/1)¹¹ gibi bir mobilya parçası olabilir. Bu sonuncular, Roma İmparatorluk Dönemi eserleridirler.

Phrygia bölgesindeki Hierapolis'deki Roma İmparatorluk Dönemi Stoa - Basilikası'nda, artık dekoratif bir eleman durumuna gelmiş olan sfenks motifi¹², ayak (paye) başlıklarının bezenmesinde kullanılmıştır. Söz konusu olan başlıklardaki sfenks protomaları, köşeleri oluştururlar. Gövdelerinin arka tarafları, görünmezler. Buna karşın sfenkslerin tümünün kanatları, birbirlerine değmektedirler. Ayak (paye) başlıklarına ek olarak Hierapolis'deki müze binasında, memeleri sarkık olan bir Sfenks Heykeli¹³ daha vardır.

Şimdi halen Edirne Müzesi'nde bulunan Ainos (Enez) kökenli dikdörtgen Planlı Altık (Env. No. su 1803)¹⁴ ile Mysia bölgesinin içerisinde kalan Edincik (Antik Adrasteia) deki özel koleksiyonda bulunan Dikdörtgen Planlı Altık¹⁵ a gelelim:

Bunlardaki sfenksler; aynen Hierapolis'deki ayak (paye) başlıklarında olduğu gibi; köşelere yerleştirilmişlerdir. Heykele yakın yüksek kabartma

⁸ A.H. Smith, *Catalogue of Sculpture in the Department of Antiquities in the British Museum* (London, 1900), no. 950-3, Lev. 7 ve 8.

⁹ K. Erim. Excavations at Aphrodisias in Caria, *Türk Arkeoloji Dergisi*, c. XXIII (1976), res. 61 ve 62.

¹⁰ Kaunos Stoası'nda bulunmuş. Yayınlanmamış.

¹¹ G. Mendel, *Catalogue des Sculptures Grécques, Romaines et Byzantines*, c. II (Constantinople, 1914), s. 92'de çizimi var.

¹² D. De Bernardi - Ferrero, *Aslantepe, Hierapolis, Iasos, Kyme, Scavi Archeologici Italiani in Turchia* (Venezia, 1993), s. 159'da fotoğrafı var.

¹³ Yayınlanmamış. Fotoğrafi tarafımdan çekilmiştir.

¹⁴ Yayınlanmamış. Fotoğrafi tarafımdan çekilmiştir.

¹⁵ Yayınlanmamış. Fotoğrafi tarafımdan çekilmiştir.

şeklinde yapılmış olan başlarla ön kısımlar, aynen Hierapolis'deki örnekler gibi etkileyicidirler. Sfenkslerin 2'ye ayrılmış olan gövdelerinde, kabartmaların yükseklikleri gittikçe azalır. Zaten herhangi bir bezeme motifi durumuna gelmiş olan sfenks motifi, bunlarda daha da yozlaşmıştır. Öyle ki aslında tek başlı tek gövdeli olarak yapılması istenilen sfenksler, sanki tek başlı çifte gövdeli sfenksler gibi görünmektedirler (Res. 1 ve 2). Edirne Altıği'ndaki sfenksin yüzü, aşınmıştır. Edincik Altıği'ndaki sfenks, daha iyi durumdadır. Saçlarının uzun olduğu, bellidir. Kuyruğu, havaya kalkıktır. Kaburga kemikleriyle kanatlarındaki tüyler, sert bir uçla çizilme (incision) suretiyle belirtilmişlerdir.

Edirne altıği'nin işçiliği, Edincik altıği'ndaki işçilikten daha kabadır.

Yunan keramik sanatkarları, perspektif kurallarının iyi bilinmediği yıllarda tek başlı çifte gövdeli sfenks resimleri yapmışlardır. Hatta adını tek başlı çifte gövdeli sfenks motifiyle bezenmiş bir Alabastron (British Museum. Env. No. su 99,2 -18,66) (Res. 3 A ve 3 B) dan almış olan bir vazo ressamı (Tek Başlı Çifte Gövdeli Sfenks Ressamı) (Maler der Zweileibigen Sphinx)¹⁶, çıkmıştır. Makedonia'nın Pella şehrinde, bu türlü resmedilmiş bir sfenks figürüyle bezenmiş bir terra cotta Akroter¹⁷ bulunmuştur (Res. 4). Perspektif kuralları öğrenildikçe, bu türlü resimler ortadan kalkmaya başlamışlardır. Lâkin Roma İmparatorluk Dönemi'nde bile, bu motiften büsbütün vazgeçilmiş değildir. Nitekim Murray, Curtius'un "Wappengebrauch und Wappenstil" adlı makalesinden almış olduğu bir Roma İmparatorluk Dönemi eserini "Perspective as Applied in Early Greek Art" adlı makalesinde bize tanıtmaktadır¹⁸. Nitekim Karlsruhe Müzesi'deki Mezar Cippus'u¹⁹, bunun en güzel örneğidir. Phalera'yla Pernice'in sözünü etmekte olduğu Cista Ayakları²⁰ da, tek başlı çifte gövdeli sfenks figürüyle bezenmişlerdir (Res. 5 ve 6). Edirne Altıği'yle Edincik Altıği da, bu sınıftandırlar.

Her iki altığin da üzerlerinde ne taşımakta oldukları bilinmemektedir.

¹⁶ L. Banti, Pittore della Sfinge a due Corpi maddesi, *Enciclopedia dell Arte Antica*, c. VII (Roma, 1966), res. 298. Üzerindeki rosette'in yardımıyla M.Ö. 630-615'e tarihlendirilmiştir.

¹⁷ O. Jahn, Die Lauersforter Phalerae, *Festprogramm zu Winkelmanns Geburtstag am 9 December 1860* (Bonn, 1860), lev. 3/1.

¹⁸ A.S. Murray, Perspective as Applied in Early Greek Art, *Journal of Hellenic Studies*, c. II (1981), lev. 15/4.

¹⁹ S. Reinach, *Repertoire des Reliefs Grècs et Romains*, c. I (Paris, 1907), s. 177, no. 5; O. Jahn, *Adı Verilmiş Olan Eser*, no. 19, lev. 1/2.

²⁰ E. Pernice, Untersuchungen zur antiken Toreutik, *Österreichische Jahreshfte*, c. VII (1904), res. 85.

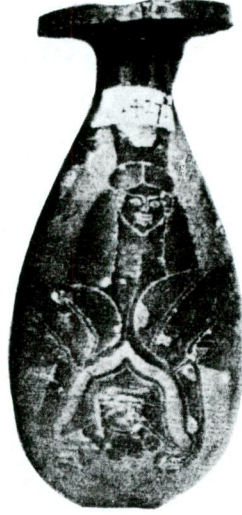

Resim 1 - Edirne Müzesi'nde bulunan Ainos kökenli dikdörtgen planlı altlık.

Resim 2 - Edincik'teki özel bir koleksiyonda bulunan dikdörtgen planlı altlık.

Mükerrem (Usman) Anabolu

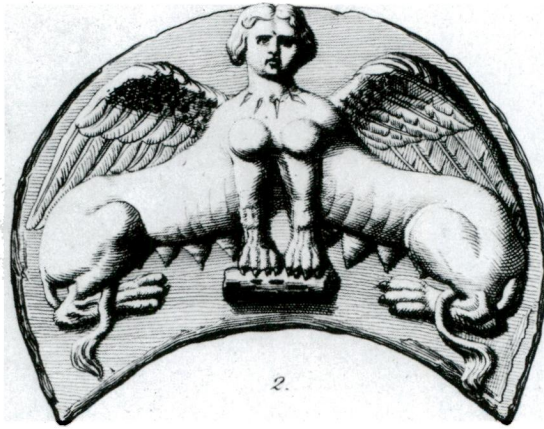
Resim 3 A - British Museum'daki tek başlı çifte gövdeli sfenks motifiyle bezenmiş olan alabastron (*Enciclopedia dell'Arte Antica*, c. VII, s. 233, res. 298).

Resim 3 B - Tek başlı çifte gövdeli sfenks motifinin çizimi (H. Payne, *Necrocorinthia*, s. 275, no. 94-96, lev. XVI/14).

Resim 4 - Pella'da bulunmuş olan terra cotta akroter (O. Jahn, Lauerforter Phalerae, Festprogramm zu Winckelmanns Geburtstag am December 1860, s. 9, lev. III/1).

Resim 5 - Phalera (O. Jahn, Adı verilmiş olan eser, s. 9, lev. I/2).

Mükerrem (Usman) Anabolu

Resim 6 - Cista ayakları (E. Pernice, Untersuchungen zur antiken Toreutik, *Oesterreichische Jahres-hefte*, c. VII, s. 171-172, res. 85).